

Preview – *Een Huis genaamd Marseille* – Caroline Hanken – nai010 uitgevers, 2019

Inleiding

Vanuit het huis kijk je uit op de gracht naar de rimpelingen die de wind maakt op het water, naar de schittering van het zonlicht, de beweeglijke spiegeling van huizen en bomen aan de overkant. Een schuitje glijdt voorbij. Al meer dan driehonderdvijftig jaren zijn verstreken sinds dit huis gebouwd werd.

Mensen zijn hier geboren en gestorven, generaties zijn elkaar opgevolgd, de dagen hebben zich aaneengeregen in lange levens die even ongemerkt voorbijgegaan zijn als het water in de gracht. Sporen van eeuwen, sommige bijna verdwenen, herinneren eraan dat dit huis een geschiedenis heeft.

Nu is er een museum voor fotografie gevestigd. Via het bordes kom je in een gang met licht marmer op de vloer. Vanachter een witte balie worden bezoekers ontvangen, kaarten en boeken verkocht. Je kunt de trap opgaan naar het achterhuis en verder dwalen door het huis langs zalen en kamers die nu expositieruimtes zijn. Het huis is groter dan de façade doet vermoeden. Het voor- en achterhuis lopen diep naar achteren door.

Het museum is gevestigd in twee naast elkaar gelegen panden. Deze geschiedenis gaat over beide huizen die in hetzelfde jaar, 1665, zijn gebouwd: 'Huis Marseille' op Keizersgracht 401 en het buurhuis op Keizersgracht 399. Het tweede huis, met een eigen verhaal, heeft nooit een naam gekregen. Om het van Huis Marseille te onderscheiden wordt dit pand '399' genoemd.

De geschiedenis van deze huizen beperkt zich niet tot de zeventienhonderd vierkante meter grond waarop ze zijn gebouwd. De bewoners ervan zijn op uiteenlopende manieren bij de stad betrokken geweest. Soms hoefde je alleen maar naar buiten te kijken om de ontwikkelingen in de stad te kunnen volgen. Er is hier heel wat langsgekomen: een opstandige menigte, een stoet brave burgers, marcherende soldaten, een stadhouder, koning en zelfs een keizer. Zo is dit verhaal ook een verhaal over de stad Amsterdam en een deel van de geschiedenis van Nederland.

De oudste afbeelding die we van de huizen kennen, werd gemaakt toen ze er al een eeuw stonden.

De tekenaar stond aan de overkant van de gracht om ze in hun geheel te kunnen zien. Anderhalve eeuw later, rond 1900, zou vanuit datzelfde standpunt de eerste foto worden gemaakt. Daarna zou er vaker een fotograaf op ongeveer dezelfde plek aan de overkant van de gracht gaan staan om de huizen met zijn camera vast te leggen. Als je de afbeeldingen op een rijtje zet, die van 1768, 1900, 1940 en 2013, blijkt er al die tijd aan de gevel vrijwel niets te zijn veranderd. Het lijkt wel alsof de tijd hier heeft stilgestaan. Niets is echter minder waar. Iedere nieuwe eigenaar droeg, tegelijk met de meubels,

zijn eigen wereld naar binnen. De achtergrond van de mensen die hier tussen 1665 en 1999 hebben gewoond, is opmerkelijk divers.

Deze huizen verbinden ons op een bijzondere manier met het verleden. Wie hebben achter deze zeventiende-eeuwse gevels gewoond? Wie zijn door deze deur naar binnen gegaan? Wie hebben door de lange, monumentale gang gelopen? Wat dachten ze? Hoe gedroegen ze zich? Gezien over een periode van drieënhalve eeuw is hun verblijf hier telkens kort geweest. Toch heeft iedere bewoner op een unieke manier het huis bezield, waardoor deze geschiedenis, die ons op een wandeling door het huis voert, tegelijk een reis door de tijd is.

1 De herinnering van een koopman

401

Isaac Fouquier 1665–1676

Eerst was er het moeras, een vlak, leeg land, dat door talloze stroompjes werd doorsneden. Verderop, niet meer dan een kilometer van de plek waar later het huis zou worden gebouwd, begonnen een paar vissers en boeren, ieder voor zich, stukjes grond te ontginnen. Ze bouwden een ingenieus stelsel van kanalen en dijken waarmee ze zich trachtten te beschermen tegen het geweld van zware stormen, die soms grote stukken laaggelegen land verzwolgen. Rond 1250 was aan weerszijden van de Amstel op de veilige burgwallen een nederzetting ontstaan van twee lange rijen boerenhuisjes.

Er werd een dam gelegd in de monding van de rivier, waaruit een haven kon groeien. Vissers en boeren uit de wijde omgeving brachten hier hun koopwaar naartoe om te verhandelen of op schepen over te laden en verder het binnenland in te brengen. De Dam zou het middelpunt worden van een bloeiende stad.

De bevolking nam toe, het landelijke karakter verdween. In 1400 was de plaats, die inmiddels de naam Amsterdam gekregen had, uitgegroeid tot een stadje van ongeveer drieduizend inwoners, beschermd door een aarden wal.

De stad lag nog maar driehonderd meter van de plek waar Huis Marseille gebouwd zou worden. Maar nog altijd was het onbestemd buitengebied. Op een oude kaart staat het land in egaal groen aangegeven. Een boerderij staat in de buurt getekend. Zo te zien was het gebied misschien al wel geschikt gemaakt als weidegrond.

Het inwonertal van de stad bleef groeien. Amsterdam werd een toevluchtsoord voor immigranten uit de Zuidelijke Nederlanden, die hierheen trokken om aan de onderdrukking van de Spanjaarden te ontsnappen. In 1585 was de bevolking van Amsterdam toegenomen tot 50.000. De stad begon uit te puilen tot buiten de stenen stadsmuur die inmiddels was opgetrokken. Illegale optrekjes van mensen die binnen geen plek konden vinden, schurkten tegen de stadsmuur aan. Er ontstond een schemergebied, een rafelrand zoals iedere grote stad die kent. De groei ging gestaag door. Binnen vijfenzeventig jaar zou het aantal inwoners van Amsterdam zich verviervoudigen.

Inmiddels hadden speculanten, landmeters, ingenieurs en mannen van de vroedschap van Amsterdam hun oog laten vallen op dit gebied. Ze voerden langdurige discussies en taaie onderhandelingen over de vraag hoe de stad moest worden uitgebreid.

Drie nieuwe grachten werden in fases om het oude centrum geprojecteerd en in perioden van tientallen jaren gerealiseerd. De zeventiende-eeuwse dichter Joost van den Vondel beschreef ze als een wassende halve maan. Dit was een wel heel lieflijk beeld voor het indrukwekkend staaltje technisch vernuft waarmee de grachten werden aangelegd.

Met een batterij molens werd eerst de veengrond buiten de oude stadsmuur drooggepompt. Water en land werden van elkaar gescheiden. Grachten werden uitgegraven en aangesloten op sluizen waarmee het waterpeil geregeld kon worden. Vervolgens werd met schuiten over het water zand aangevoerd om de grond langs de grachten op te hogen. Er werden kades gebouwd voor de aanleg van kleine schepen om daar goederen af te leveren.

Daarna kon er worden geheid. Per huis werden ongeveer veertig palen vijftien tot twintig meter diep de grond in geslagen. Zo'n dertig mannen trokken aan een touw om een zwaar heiblok, dat aan een hoge stellage bevestigd was, op te hijsen. Op het teken van de voorman lieten de werklieden tegelijk los, om het blok met een flinke klap de paal een stukje verder de grond in te drijven. Dankzij deze techniek konden zware stenen gebouwen op de weke veengrond worden neergezet. Zonder die palen zouden de huizen verzakken. Nog altijd houden ze de stad overeind.

Amsterdammers waren in die tijd een frappante overeenkomst gaan zien tussen de ondergrondse palen waar de stad op was gebouwd en de palen die als masten op de schepen dienden. Beide stonden aan de basis van deze welvarende stad. Verschillende versjes hierover waren in omloop, bijvoorbeeld: 'Van masten dien ik mij te land en op de baren'. Het vers weidt uit over masten van zeilschepen die handelswaar van over de hele wereld naar Amsterdam brachten en over hoe er van het geld dat daarmee werd verdiend stevige huizen, ook weer dankzij die palen, op de zachte grond van Amsterdam konden worden gebouwd.

Nu zeg, wat Masten zijn 't, die meest mijn welvaart stijven,

Die onder d'Aerde staan, of boven 't water drijven.

Een ander gedichtje dat toen populair was, luidde:

Averechtse masten Wout

Wonder Weelde van ons dagen

Veen vol steene

Zak vol Gout.

De uitbreiding van de stad naar een halvemaanvorm was al in 1613 begonnen. In gedeeltes werden de grachten doorgetrokken. Op het allerlaatste stukje van de zogenaamde derde uitleg van de Keizersgracht kwamen werkplaatsen, waaronder een steenhouwerij, waar het beeldhouwwerk voor het nieuwe stadhuis werd vervaardigd. Nog altijd ligt de bodem hier vol puin. In de buurt was ook een klok- en geschutgieterij.

Pas toen het terrein niet meer nodig was voor de bouw van het stadhuis, kon de grond langs dit deel van de gracht bouwrijp worden gemaakt. Een dwarsgracht vlakbij moest eerst nog worden gedempt. Dit was de situatie rond 1659.

Zes jaar later, in 1665, verrezen op deze plek monumentale panden, koopmanspaleisjes en pakhuizen, die zo degelijk zijn gebouwd dat vele daarvan tot op de dag van vandaag nog fier overeind staan.

Een huis gebouwd op dromen

De koopman Isaac Fouquier was een jaar of vijftig toen hij zijn perceel aan de Keizersgracht verwierf. Fouquier was van de generatie mannen met lang haar en witte kanten kragen, een tijdgenoot van Rembrandt en Michiel de Ruyter. Ze waren allemaal nog enigszins wild en woest. En bovendien energiek en gretig vanwege de ongeken- de kansen die er lagen om snel rijk te worden. Isaac Fouquier, die succesvol handelde op de Levant en in het Middellandse-Zeegebied, was een van hen.

De familie Fouquier kwam oorspronkelijk niet uit Amsterdam. Het is onduidelijk of Isaac er geboren is. Zijn banden met de Waalse Kerk doen vermoeden dat hij met de grote immigrantenstroom uit de Zuidelijke Nederlanden in Amsterdam is beland. Hij was een harde werker, en tegen de tijd dat hij zijn perceel aan de Keizersgracht kocht, was hij een vermogend man. Uit de archieven blijkt niet dat hij ooit getrouwd is geweest of kinderen heeft gehad.

Fouquier werd gerespecteerd om zijn kennis van de koopvaardij en hij werd uitgenodigd zitting te nemen in het Amsterdamse College van Commerce, waar hij

mocht adviseren over alle mogelijke kwesties die met de koopvaardij te maken hadden. Van enkele vergaderingen zijn notulen bewaard gebleven. We lezen daarin hoe hij pleit voor maatregelen tegen de Barbarijse zeerovers, waar de handel op de Middellandse Zee veel last van had. Ook spreekt hij zijn ongenoegen uit over hoge belastingen en trage bureaucratische procedures. Typisch wat de zakenman van alle tijden bezighoudt. Hoe rijk deze schriftelijke bron op het eerste gezicht ook lijkt, over hem persoonlijk word je niet veel wijzer. Dan vertelt het huis dat hij heeft laten bouwen meer.

Fouquier bezat al heel wat onroerend goed in de stad, maar aan de gracht zou hij een huis laten verrijzen geheel naar zijn eigen smaak. Hij liet de gevel behangen met feestelijke guirlandes, stenen slingers van bloemen en fruit, de overvloed verbeeldend, ofwel, in de woorden van Huygens: 'de wonder weelde van ons dagen'. Citroenen, granaatappels en druiven, in die tijd nog kostbaar en exotisch, hangen nog altijd aan de geveltop, waarachter de pakzolder ligt die als opslagplaats voor handelsgoederen diende.

Het fruit groeide in de streek waar Fouquier handel dreef, de landen rond de Middellandse Zee. Het kan geen toeval zijn dat juist deze vruchten aan de façade van zijn Amsterdamse huis hangen.

Uit een notariële akte blijkt dat Fouquier op zijn twintigste in Marseille is geweest om daar het schip *Neptunes* te bevrachten met als eindbestemming Amsterdam. Hiermee zou hij de grondslag leggen voor zijn fortuin. Toen hij zijn huis bouwde, lag die tijd alweer dertig jaar achter hem. Met dankbaarheid dacht hij terug aan dat verre verleden, aan de plek waar hij als ambitieuze jonge man zijn leven was begonnen.

Aan de steenhouwer legde hij uit dat hij zijn huis 'Marseille' wilde noemen. Die naam wilde hij in vergulde letters op de gevel. En bij die letters moest een beeld. Maar hoe verbeeld je een stad die de meeste mensen alleen van horen zeggen kennen? Voor Amsterdammers in de zeventiende eeuw was Marseille een ver, exotisch oord.

De oplossing vond hij in een plattegrond van de haven van Marseille, waar een reliëf van werd gemaakt. De steen laat huizen, straten en bomen zien, een beschermende muur en een kade. Een stuk of zeven zeilschepen dobberen op het water. Marseille lijkt een vriendelijke plaats. Het beeld oogt een beetje naïef door de afzonderlijk uitgehouwen bomen en de golfjes op het water. Maar voor Fouquier was dit juist zeer herkenbaar. In een van die huisjes heeft hij geslapen, onder een van die bomen heeft hij beschutting gezocht tegen de zon. Zag hij op de plattegrond misschien een straatje waar hij een ontmoeting had die zijn leven had veranderd? En dobberde op het water ook het schip

Neptunes nog?

De landelijke sfeer komt overeen met de indrukken die de dichter P.C. Hooft in zijn reisdagboek noteerde tijdens zijn reis naar Italië in 1600. Hij observeert hoe beschut de stad Marseille tegen de heuvels ligt. Op de hellingen oogst men druiven, waar heerlijke wijn van wordt gemaakt. Er groeien ook 'orangiers, citroniers, granades, olijven en vijgen. 't Lant abundeert in schone vruchten.' Dat zijn precies de vruchten die in de festoenen hangen aan de gevel. Hooft schrijft over de haven, die 'is gelegen aan de Middellantsche see, die in de stadt compt ende maeckt den schoonsten haven die 't mogelijk is te sien'.

Fouquier kende deze 'clene stadt', waar hij zo'n geluk had met zijn handel. En wellicht is er meer waar hij met plezier aan terugdacht. De herinnering aan de weelderige vegetatie en het helderblauwe water van de Middellandse Zee moet hem in het noordelijke, grauwe Amsterdam zo onwerkelijk hebben geleken als een droom. Het kan dit droombeeld zijn geweest waaraan hij dacht toen hij het huis de naam Marseille gaf.

Gedurende de tien jaar nadat hij zijn huis aan de Keizersgracht had laten bouwen, ging het Fouquier voor de wind. Hij was een gerespecteerd Amsterdammer. Hij liep door zijn stad onder het vrolijke klockgelui van de vele kerken, langs de drukke markten en het nieuwe stadhuis op de Dam. In de haven lag een dobberend 'mastenwoud' van de vele schepen. Het was alsof er in Amsterdam een deur was opengegaan, een deur naar de wereld die niet langer griezelig was, maar spannend en vol mogelijkheden. Waar nieuwe schatten gevonden werden, die hier verwelkomd werden. Het volk stond open voor nieuw en onbekend, voor de prikkelende geur van kaneel, nootmuskaat en kruidnagel uit Oost-Indië, de zachte glans van zijde uit Japan, de zoete smaak van dadels uit de Levant.

Koopmannen als Fouquier waren dagelijks op de beurs te vinden. Melchior Fokkens die in 1662 een stadsgids over Amsterdam schreef, leidt de bezoeker hier rond:

Op deze beurs komen alle dagen te twalef uren de vergadering der kooplieden te samen/ daer men een groote menigte/ ja veel duizenden van menschen ziet; hier ziet men allerley geslacht en maakzel van volk/ van alle gewesten der Werelt; hier kunnen de kooplieden/ makelaars en schippers elkander vinden.

Van twaalf tot twee mocht er gehandeld worden, begin en eind werden aangegeven met

het luiden van de klok. Een koop werd bezegeld met twee stevige handdrukken en als de handel onstuimig was dan waren ‘Handen rood van het klappen... handdrukken gevolgd door geschreeuw, beledigingen, onbeschoftheid, geduw en getrek.’ Op de beurs had je stalen zenuwen nodig. Soms zag je een speculant voor wie de spanning te machtig werd.

Hij bijt op zijn nagels, trekt aan zijn vingers, sluit zijn ogen, doet vier stappen, en spreekt vier keer in zichzelf, brengt zijn hand naar zijn wang alsof hij kiespijn heeft en laat dit alles vergezeld gaan van een geheimzinnig gekuch.

Maar het was niet altijd zeker of dit echt was of gespeeld.

Op een zeker moment had Fouquier een eigen schip, *De postiljon van Aleppo*, en een stuk of zes huizen in Amsterdam, waaronder een aan de Prinsengracht met naast het gebruikelijke huis en tuin nog een stalling, een wagenhuis en een oranjerie. Hij is vermoedelijk rond 1671 daar gaan wonen. In dit nieuwe, veel grotere en riant ingerichte huis was er opnieuw een aandenken aan Marseille, een groot schilderij van de stad dat hij in de zaal had laten hangen.

Rijkdom en macht in Amsterdam en Versailles

Al vanaf hun ontstaan in de zeventiende eeuw waren de koopmanshuizen aan de Amsterdamse grachten een bezienswaardigheid. ‘De aanzienlijkste en heerlijkste gebouwen der stad’, zo werden ze beschreven in de gids van Melchior Fokkens, die gefascineerd was door de rijkdom die hier tentoon werd gespreid:

Men vindt hier huizen zoo overkostelijk van huysraat als schilderijen en oost-Indische vercierselen voorzien, dat de waarde van dien als onwaardeerlijk is, ja zommige zijn wel vijftigh duyzent, andere wel hondert duyzendt en tweemaal zoo veel aan ’t kostelijk huysraat waardigh.

Dit waren toen astronomisch hoge bedragen. Alleen al de inrichting zou omgerekend vijfhonderdduizend tot twee miljoen euro hebben gekost. Een grachtenhuis lag dan ook

volstrekt buiten het bereik van de gewone man. Hij kon zich er slechts over verwonderen en zich afvragen hoe het er vanbinnen uitzag. Het gidsje van Fokkens kwam aan die nieuwsgierigheid tegemoet:

Veel zijnde met heerlijke marmeren muren, albaste posten, en vloeren; daar zijn der die tusschen de naden der marmeren-vloeren met goudt deur wrocht zijn, de kamers vaak behangen met overkostelijke tapitzerijen, of met goudt- en silverleer.

En de conclusie kon dan ook niet anders zijn dan dat hier in de Republiek, in de stad Amsterdam, de kooplieden in paleizen woonden:

De huizen zijn hier van binnen met de overkostelijkste vercierselen gemaakt, dat eer koninkspaleizen dan kooplieden huizen gelijken [...]

De vergelijking is sindsdien, terecht, nog vaak gemaakt. De twintigste-eeuwse historicus Johan Huizinga vond dat de Amsterdamse grachtengordel zich makkelijk kon meten met het schitterendste paleis van Europa uit die tijd, het koninklijk hof van Versailles. Huizinga vond dat de grachtengordel het bouwwerk van de Zonnekoning verre overtrof.

De Amsterdamse grachtengordel en het paleis van Versailles zijn in dezelfde tijd ontstaan, beide waren het onderkomen van een puissant rijke elite. Maar een groter verschil in karakter is nauwelijks denkbaar.

Je ziet het aan de plattegronden. Versailles is compact en massief, een zwaar, monolithisch gebouw, terwijl de grachtengordel bestaat uit drie losse, gebogen lijnen.

Versailles, gebouwd in opdracht van Lodewijk XIV, was de belichaming van de absolute monarchie. Zesduizend hovelingen leefden hier met elkaar, voortdurend verwickeld in een felle concurrentiestrijd om de gunst van de koning. Zelfs de allerrijkste en machtigste hoveling was aan de koning ondergeschikt en bewoog zich door Versailles als diens dienaar. Volkomen helder was waar het centrum van de macht lag, samengebond in de persoon van de koning, die zich in zijn staatskamer precies in het midden van zijn paleis ophield.

De Amsterdamse grachtenhuizen zijn daarmee vergeleken een trotse verklaring van individualisme en onafhankelijkheid, voortkomend uit een totaal andere politieke constellatie. De stad werd bestuurd door een groep vermogende families die hun fortuin te danken hadden aan een scherp handelsinstinct, het nodige geluk en de bereidheid om een gedeeld belang te dienen. Hoewel ze elkaars concurrenten bleven, werkten ze samen in organisaties als de wisselbank en de beurs, waarmee ze Amsterdam tot een aantrekkelijke handelsstad hadden gemaakt.

Het kilometerslange lint van koopmanshuizen die te samen in oppervlakte voor Versailles niet onderdoen, weerspiegelt de onderlinge verhoudingen. De koopmannen zetten hun huizen naast elkaar, strak in het gelid op ongeveer even brede percelen, die op dit deel van de gracht net iets meer dan zeven meter zijn.

Ze leefden dus dicht op elkaar, zich echter zo veel mogelijk beschermend tegen nieuwsgierige blikken van buiten. Door de gracht aan de voorkant en de diepe achtertuinen, bleven de overburen op afstand. Tegen inkijk vanuit panden aan de dwarsstraten, waar ambachtslieden en middenstanders woonden, vaardigden ze een verbod uit op ramen in de achtergevels van die huizen. Zo creëerden ze een besloten persoonlijke levenssfeer, die de Europese elites aan adellijke hoven ontbeerden. Zoals paleizen zijn gegroeid uit de werking van de monarchie, is de grachtengordel onlosmakelijk verbonden met een koopmansmentaliteit, het balanceren tussen gezamenlijkheid en individuele vrijheid, zo kenmerkend voor veel aspecten van het leven in het zeventiende-eeuwse Amsterdam.

De desolate boedelkamer

Op een zeker moment moet er iets zijn misgegaan. Fouquier was op 11 januari 1676 genoodzaakt zich te wenden tot de ‘desolate boedelkamer’ op het stadhuis, alwaar men faillissementen afhandelde. Fouquier zat in de problemen. Voordat je die kamer betrad, ging je door een deur met daarboven een bas-reliëf dat de val van Icarus verbeeldt.

De moraal van dit verhaal is alom bekend: hoogmoed komt voor de val. Een waarschuwing voor wie daar zat te wachten was dan natuurlijk al te laat en lijkt meer op een verwijt. Fokkens, die ons ook naar deze ruimte gidst, geeft een hele reeks van oorzaken voor faillissement, want in de zeventiende eeuw kon je razendsnel rijk worden maar ook even makkelijk al je geld verliezen door ‘schade ter zee, stouten en onbekenden handel’, of door ‘haar enghen rekeningen niet gemaakt’. En de armen

konden ook nog hun geld hebben ‘verslempt en door de keel gezwolgen’.

Heeft Isaac Fouquier het te hoog in de bol gekregen? Zich te veel veroorloofd? Net iets te hoog spel gespeeld, wat hem fataal is geworden? Hij zal, zoals vele handelaren toen, zeker last gehad hebben van de oorlogen tegen Frankrijk en Engeland, waardoor de handel werd bemoeilijkt. Het zuchten en nagelbijten op de beurs van wanhopige speculanten was lang niet altijd gespeeld.

Van zijn bezittingen werden tussen oktober 1675 en augustus 1677 verschillende executievelingen gehouden. Er heeft zich een persoonlijk drama afgespeeld, zoveel is wel duidelijk. In 1676 viel Huis Marseille in andere handen. Hij verloor het huis dat hij zelf had laten bouwen. Er zal een afscheid zijn geweest, een laatste keer dat Fouquier als eigenaar de voordeur sloot, de trap afging, nog één keer opkeek naar de gevel waar zijn herinnering aan het geluk dat hij in zijn leven had gekend, nog altijd in steen gebeiteld stond.

In de winter, vier jaar na het verlies van zijn huis, overleed Fouquier. Hij werd op 27 januari 1680 in de Waalse Kerk begraven.

Meer lezen? Vraag een papieren persexemplaar aan via press@nai010.com

Beschikbaar vanaf half september.